

Škofja Loka.

(Spisal A. Koblar.)

Biserom gorenjske strani se po pravici sme prištevati idilsko ležeče mesto Škofja Loka, katero nam kaže slika na čelu tega spisa. Brez vzroka ne vabi tujcev, da hodijo v poletnem času občudovat krasoto divne okolice in zastonj ne slôve ime Loka še daleč čez meje deželne. Res ne srečavaš todi okoli sedaj več mož v stari, izvirni noši: na glavi velik klobuk, čez pleča kratko višnjevasto suknjico, spredaj škrlatni telovnik s srebrnimi gumbi v dolgi vrsti, škornje čez kolena in jirhaste hlače; izginile so tudi ženske peče in pisani »modreci«, a dobro se je še ohranila prvotna značajnost, bogoljubnost in priljudnost ljudstva, ostala pa tudi od neba blagoslovljena lepota kraja. Da pritrdiš mojim besedam, izvôli, dragi čitatelj! stopiti na grad, ki sloni

v sredi griča kakor mogočna krona nad loškim mestom, in ozri se skozi grajsko okno na okrog! Razgrne se pred teboj slika tako živa, da te nehoté prijetno iznenadi in da jo rad občuduješ.

Pred nami leži »pisana Loka« s ponosnim zvonikom župne cerkve. Po obeh straneh gričevega podnožja pa drvi izmed gozdnatih gorâ bistra Sovra svoje svetlozelene in belo se peneče valove, na desni iz poljanske in na levi iz selške doline. Ko sta se združili obe stremeni pod mestom, vije se že precej močna reka, obrobljena z gostim grmičevjem, med zelenimi travniki skrivnostno proti Medvodam v mater Savo. Izmed smrečja na bližnjem Hribcu dviga bela cerkvica sv. Križa svojo glavicô, kakor bi bila vedno čuječa stražarica nad puštalskim gradom, počivajočim v njenem vznožju.

Več se ne pozna obširnemu gosposkemu poslopju, da je nekda na njega mestu stal le grajski hlev (Burgstall). Med rodovitnim poljem in sadnim drevjem so posejane vasi: Suha, Hosta, Draga itd. Lepa izpremembra gričev in dolin, po katerih žubore bistri studenci in se vijejo bele ceste, dela okolico romantično in podoba polno življenja. Od daleč se zasliši žvižganje vlaka, ki je pripihal na pol ure oddaljeno postajo tratarsko. Na levi pod hribovjem ljubeznivo pozdravljata častitljivi cerkvi, staroločka in cerngrobska,¹⁾ obdani od mnogih dolgih selišč, raztezajočih se gori do starodavnega Kranja. Obširno in slavno sorsko polje na njih desnici te zaziblje v sanje in zdi se ti, da vidiš ondi premikati se mogočne vojne čete, o katerih govori pripovedka, da so nekda na tem polju bile krvave bitke z našimi predniki. Skoro že verjameš ljudski pravljici, ki zatrjuje, da bode na sorskem polju, kjer raste smreka s sedmero vrhovi, enkrat še devet kraljev trčilo v strašnem boju. Stari, beloglavi velikani Karavank, podpirajoči v ozadju te planjave sinje nebo, bodo gotovo tudi takrat mirno in brezčutno gledali grozovito klanje, kakor so bili že tolikrat néme priče veselim in žalostnim dogodkom, ki so se jim vršili pred nogami v minulih stoletjih.

Loka je dobila ime po svoji legi, pridevek Škofja Loka pa od brizinških škofov z Bavarskega, kateri so bili od l. 973.—1803. lastniki mesta in okolice. Cesar Oton Veliki je bil namreč podaril l. 973. škofu Abrahamu loški okraj in cesar Henrik Sveti je leta 1002. škofu Gotschalku z lepim darom pomnožil posestvo. — Imeli so brizinški škofje, sezidavši sedanji grad, v Loko svojega

glavarja, ki je vladal v njih imenu kakor kak knez vse grajščinstvo, to je mesto in okrog njega skoro 200 vasij od Idrije do Radovljice. Sprva so škofje volili za glavarje kranjske plemiče, pozneje so pa nastavljali svoje bavarske rojake. Glavar ni bil samo škofov upravnik, ampak tudi sodnik podložnikom. Že l. 1257. so si pridobili škofje od oglejskega patrijarha in l. 1274. od češkega kralja Otokarja II. za loški okraj deželnosodno oblast in pravico krvave sodbe. O tem priča poleg listin sedaj še ime »pri krvavem znamenju« ob poti med mestom in Faro.

Škofje niso zastonj dali imena mestu. Zgodaj se je Škofja Loka razvila in razširila z njih pomočjo. Slovelo je nekda loško platnarstvo in tkalstvo, kakor tudi kupčija. Dokler nij zacvetel Trst, šla je glavna trgovska pot od severa v obljudena laška mesta na Loko. Poskrbeli so škofje tudi za razvitek obrta, posebno železarstva. In zapuščeno ni ostalo mesto gledé na dobrodelne zavode in bogoljubne ustanove. Radovljiški župnik Nikolaj Škofie je bil leta 1547. utemeljil v Loku hospital za ubožce. Da je bilo mesto varno pred sovražniki, obdal je je škof Bertold v začetku 14. veka z zidovjem, ki je stalo do konca preteklega stoletja. Imenitneja poslopja v mestu si hočemo pozneje ogledati bolj na drobno. Omenimo naj le, da šteje mesto sedaj okrog 2300 prebivalcev in 240 hiš.

Gotovo bi stala Loka danes še mogočnejša, ko bi je ne bili uničevali hudi požari. Ob času vojske s cesarjem Friderikom IV. je l. 1456. bojeviti Vitovec, vodja Celjanov, Loko premagal, oropal in požgal do tal vse, kar je ostalo od pogorišča prejšnjega leta. Zgorele so tudi cerkve in nunski samostan. Na kresni dan leta 1660. je zopet grozen

¹⁾ Sliki obeh cerkvâ objavi »Dom in Svet« nekoliko pozneje. Uredn.

požar končal vse mesto in l. 1698. na spodnjem trgu, poprej že »Novi Trg« zvanem, 50 hiš.

Večkrat je prišel kak brizinški škof za nekaj časa prebivat na loški grad. Zapisanih ima vsled tega Loka o teh škofih dvoje tragičnih dogodkov v svojih letopisih. Škof Leopold (1378—1381) je dal sezidati pod mestom čez selško Sovro nov kamenit most, ki še danes stoji in je občudovan zaradi drzno izvedenega svoda. A ravno pod njim je ta škof našel smrt. Pojahal je 5. avgusta 1381. l. na sprehod iz mesta. Na mostu se mu splaši konj, vrže ga v vodo in škof utone v globini pod mostom. Pokopali so ga v nunski cerkvi.

Malo pozneje se je pa zvršilo na loškem gradu grozno zločinstvo. Krški škof Konrad, izvoljen za škofa brizinškega, pride se oddahnit na svoj grad v Loko. Seboj prinese 5000 kron denarja. Ko njegovi lakomni sluge izvajajo denar, napadejo škofa, zadavijo ga ter se polasté blagajnice l. 1411. Mrliča zakopljejo na grajskem vrtu. Šele čez kakih 20 let so izvedeli za hudobne morilce. Škof Nikodem ukaže l. 1430. kosti umorjenega prednika na vrtu izkopati in prenesti v farno cerkev svetega Jurija v Stari Loko.

Ko je 4. aprila l. 1803. umrl brizinški škof J. Konrad baron pl. Schroffenberg, postalo je loško škofovsko posestvo kameralna imovina in last avstrijske cesarske hiše. Prišel je potem grad v roke zasebnikom, in pred kratkim so ga kupile od gosp. Baumgartnerja loške uršulinke, in tako se je vrnila z gradom sklenjena zavetniška pravica mnogih cerkvá zopet v duhovske roke.

V gradu se omenja kapela že od l. 1315. V njej so maševali škofje in njih kapelani. L. 1723. je bila kapela sv. Ane posvečena. Sedanji grad je bil

zidan večinoma v prvi polovici 16. stoletja. Prejšnjega je bil razrušil 26. marca leta 1511. silovit potres, ki je uničil tudi več drugih gradov po Kranjskem. V loškem gradu sta bila nameščena do sedaj c. kr. sodni in davkarski urad.

Nad tem gradom vrh griča je stal v starih, starih časih še drug grad, podoban stolpu. Obliko stolpa so sploh imeli najstarejši gradovi. L. 1315. se imenuje v listini že »Turris antiqua« in leta 1357. so še ljudje v njem prebivali.

Najbolj sloveč je bil pa nekdanji tretji loški grad, ki je znan v listinah pod imenom »Wildenlack«, med ljudstvom pa »Stari grad«. Nad 300 let je že razvalina. Na poslednjih njegovih ostankih glóda časa zob. Stal je slabe pol ure od mesta na desnem bregu selške Sovre pod Lubnikom. Trdi se, da je v tem gradu tekla zibel slavnim in plemenitim Loškim (von Lack). Iz te rodbine je bil Konrad Loški, l. 1265. deželni vice-dom kranjski. Leta 1452. je še bival grajski grof Osterman Liebenberger v tem gradu. Dobil ga je bil v fevd od brizinških škofov.

Idimo v mesto! Na ravnem in prostornem velikem trgu, kjer sedaj stoji znamenje, videla se je l. 1584. še tako zvana »črna kapela«, ki je imela svoje podložnike. Pozna se nekaterim hišam po trgu na njih zidavi, da imajo za seboj večstoletno zgodovino; vrsté se pa za njimi tudi lične stavbe iz noveje dóbe.

S trga se pride po ozki ulici navzdol v farno cerkev sv. Jakoba. Koder sedaj občuduješ zanimivo gotško cerkev in poleg katere buče težki zvonovi iz orjaškega zvonika, čepela je leta 1358. še mala kapela. Sedanja cerkev je bila zgrajena okrog leta 1532., nekako ob istem času, v katerem so v mestu usta-

novili vikarijat, odvisen od matere fare v Stari Loki. Leto 1804. je šele prineslo loškim meščanom samostojno faro. K večnemu počitku jih pa nosijo še vedno na Faro k sv. Juriju.

Cerkev sv. Jakoba je bila iz prva okusno zidana. Pozneje so vitko gotsko stavbo tako pokvarili, da vkljub mnogemu trudu ni mogoče izceliti vseh hrib. Šest stebrov deli ladijo v tri dele. Dobro je še ohranjeno svetišče. Primeren je veliki gotski oltar s svojo krasno opravo. Prav lepa so gotska okna ob straneh oltarja in umetelno je izveden obok svetišča v istem zlogu. Še lepše je pa videti, kako Ločani pridno obiskujejo to hišo božjo.

Marsikaj zanimivega nudi podružnica žalostne Matere Božje na Novem Trgu. A bolj važna sta samostan in cerkev nunska pod gradom ob Sovri. V tem samostanu so nekdanj bivali klarise. Volile so si svojo opatico, ki jih ni vladala samo tri leta, temveč vse življenje. Ustanovil je samostan Otokar Blagoviški, župnik v Kamniku, l. 1358. Za prvo opatico je postavil svojo sestro Gizelo. Po smrti soproga, Nikolaja iz Ljubljane, bila se je Gizela posvetila samostanskemu življenju. Privedla je v Loko tudi hčer Elizabeto ter jo napravila nuno, da ji ni bila samo telesna, ampak tudi duhovna mati. Prve čase je bil samostan mogočen. Bivalo je v njem baje do 250 nun. A razne nesreče, posebno pa zdivjani luteranski časi, so to število skrčili na štiri. Zopet bi se bil dvignil po prerodu katoličanstva, ako bi ga ne bil pogoltnil ogenj l. 1660. V naslednjih štirih letih so iznova sezidali samostansko poslopje tako, kakor sedaj stoji. Leta 1717. so je še nekoliko povečali. Deveto leto po tem požaru je bila dozidana tudi lepa cerkev, ki danes vabi vernike v svoje naročje. Posvetil

jo je 17. novembra 1669. ljubljanski škof Josip pl. Rabatta. L. 1782. je cesar Jožef II. odpravil klariški samostan in dovolil, da se v njem naselijo uršulinke. Nune starega reda so prestopile v novi red ter s pomočjo treh tovarišic, pravih uršulink, ki so došle iz Gradca, osnovala v Loki slavnoznano šolo za deklice.

Pet let popreje, namreč leta 1777., je vlada spremenila staro farno šolo v deško normalko. Nahaja se ta šola na drugi strani griča pod Gradom.

Le še nekaj korakov storiva čez usodni most, ki je bil pred leti nekoliko razširjen, da si ogledava važni kapucinski samostan in cerkev pred mestom. Velik sadni vrt je bil nekdanj na tem kraju. Daroval je ta vrt že l. 1647. Sebastijan Lukančič, meščan loški, v namen, da se na njem sezida samostan kapucinom. Toda šele 13. avgusta l. 1706. so izrekli zaprašeno njegovo oporoko iz mestnega arhiva in porabili vrt tako, kakor je velevala oporoka. Kranjski kapucini, ki so že prej očarovali s svojimi izvrstnimi postnimi govori loške meščane, začno zidati tedaj zaželjeni samostan. Vpričo velike množice ljudstva se je postavil 28. aprila 1707. leta vogelni kamen za cerkev blizu altarja sv. Feliksa. Gorečnost je bila nenavadna, in zato je zidanje napredovalo naglo. Vse je drlo pred mesto in zastonj delalo tlako. Na novega leta dan 1710. l. je nadduhoven Andrej pl. Flachenfeld, župnik mengeški, pooblaščen od patrijarha v Vidmu, blagoslovil cerkev. Imel je nato slovesno sv. mašo in nemško pridigo. Ljudij se je bilo toliko natolklo od vseh stranij, da jih je bilo še zunaj cerkve vse trdo. Tudi samostan je bil kmalu gotov. Le vrt so pozneje uravnavali in obzidavali. Kos svetá za vrt so kapucinom odstopile klarise, ki so imele svojo pristavo, hleve

in živino ondi, kjer se še pravi na »Pristavi«. Kapucinsko cerkev je 22. junija 1713. posvetil ljubljanski škof Franc Karol pl. Kaunitz. Pohvaliti se morajo v njej lepe slike. Nekaj jih je daroval pri utemeljenju cerkve loški glavar, druge

je pa v zadnjih časih napravil slikar Gosar iz Dupljan.

Posloviva se s tem od Loke! Ako se izvedó novi železnični načrti, zna postati Loka še važna prometna točka in se sme nadejati velike bodočnosti.

Beseda — kje si?

(*Spisuje J. M.*)

II.

Pač prav stori »Matica«, ako ne izdaje »Besede«, kajti godilo bi se njej, kar se je zgodilo meni v prvem sestavku o tej stvari v pričujočem listu pa v »Slov. Narodu«, in to bi njeni veljavi ne bilo na slavo. Od stvarnih prepirov se prejde hitro do osebnih, pisal sem o novem letu, in — kako naglo, pa tudi kako surovo se je nad menoj spolnilo to prerokovanje! Ker sem si drznil priobčiti nekatere stare svoje nazore o mladem pisanju slovenskem, opral mi je Narodov »Besedar« osebo popolnoma prav do čistega, dasi svojih nazorov (ne naukov) nikomur ne ukazujem. Ker bi pa po moji misli celó ne bilo dostojno, ko bi starec tekmoval z mladci v najnovejšem načinu, prosim ponižno, naj mi preučeni (Novomeški) »Jezičar iz Trsta« milostno dovoli, da imam i jaz o sedanji slovénski pisavi svoje nazore, kakor naj tudi on prosto goji svoje!

Povédati vendar moram, da jaz ločim pisavo novoslovensko pa mladostlovensko. Novoslovenščina nasproti staroslovenščini pobira svoje slovstvo sploh od XVI. veka do sedanjega. V zadnjih letih pa se prikazujejo v njej

nenavadne besede in oblike po knjigah, zlasti po časnikih, in ta pisava je meni — mladostlovenska.

Kakor »poučiti, poučevati, zahvaljevati poučitelja na prejetem pouku, nekaternik, pesmij in povéstij«, — tako je mladostlovenska pisava tudi: »duhovnika nastavljati kapelanom ali župnikom, pripravnika učiteljem, pripravnice učiteljicami itd.« — Kako to, saj je oblika ta navadna že v staroslovenščini? Prav, ali — v novoslovenščini je ni nikjer, ne med ljudstvom, ne v njenem dosedanjem slovstvu, in Cigale pravi naravnost, da iz krajev, koder se današnjega dne slovenščina goji in neguje, Miklošič v svoji vseslovanski primerjajoči slovnici ne navaja nobenega primera z instrumentalom (»Novice« 1882, str. 166).

Res je imela staroslovenščina pri nekaterih glagolih p. storiti, postaviti kaj za kaj, imenovati ali zvati za kaj, izvoliti, šteti, delati se za kaj itd. v dopovedku druživnik, ki naznanja to, kar osebek v resnici ali v mislih postaja, na pr. Darija pozdravijo kraljem, Darij je pozdravljen kraljem (Darium regem